

کتابخانه دیجیتال نور

زیر ساخت هوشمند دسترسی و پژوهش در متون اسلامی و انسانی

مجتبی علی اکبریان*

maliakbarian@noornet.net

اشاره

پایگاه کتابخانه دیجیتال نور (نور لایب)، بخشی مهم از زیست بوم پژوهشی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی است. این پایگاه با هدف افزایش کیفیت، سرعت و عمق پژوهش، ضمن دیجیتال سازی و عرضه هزاران جلد کتاب در حوزه علوم اسلامی و انسانی، مجموعه‌ای از خدمات پیشرفته مبتنی بر فناوری‌های نوین اطلاعاتی و هوش مصنوعی را ارائه می‌دهد. در این مقاله، به معرفی قابلیت‌های مهم نور لایب پرداخته می‌شود. هدف از این نوشتار، ارائه تصویری جامع، دقیق و به‌روز از قابلیت‌های نور لایب به‌منظور بهره‌مندی هرچه بیشتر جامعه علمی و پژوهشی کشور از این منبع ارزشمند است.

کلیدواژه‌گان: کتابخانه دیجیتال نور، نور لایب، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، هوش مصنوعی در علوم اسلامی، گفت‌وگو با کتاب، دیجیتال سازی متون اسلامی.

* کارشناس پایگاه کتابخانه دیجیتال نور (نور لایب).

مقدمه

در دهه‌های اخیر، تحول دیجیتال به‌طور بنیادین شیوه‌های تولید، ذخیره‌سازی، بازیابی و تحلیل دانش را متحول ساخته است. حوزه علوم اسلامی و انسانی که میراثی عظیم و عمدتاً مبتنی بر متن دارد، بیش از هر حوزه دیگری نیازمند بسترهای دیجیتالی کارآمد، هوشمند و کاربرمحور است. صرف دیجیتال‌سازی - تبدیل نسخ خطی و چاپی به فایل‌های تصویری - اگرچه گامی ضروری است، اما به‌تنهایی برای پاسخگویی به نیازهای پیچیده پژوهشگران امروزی، کافی نیست. آنچه یک کتابخانه دیجیتال را به یک بستر پژوهشی پیشرفته تبدیل می‌کند، مجموعه‌ای از قابلیت‌های جانبی است؛ مانند: جست‌وجوی عمیق و سریع، نمایه‌سازی هوشمند، ابزارهای تعاملی مطالعه، تحلیل متنی مبتنی بر هوش مصنوعی و دسترسی آسان و گسترده به منابع.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

(نور) با بیش از سه دهه تجربه در زمینه دیجیتال‌سازی و تولید نرم‌افزارهای تخصصی علوم اسلامی، کتابخانه دیجیتال نور (نورلایب) را به‌عنوان یکی از محوری‌ترین دستاوردهای خود راه‌اندازی کرده است. این پایگاه، نه‌تنها یک کتابخانه آنلاین، بلکه بخشی از یک زیست‌بوم پژوهشی یکپارچه است که در آن، فناوری‌هایی نظیر: «پردازش تصویر (OCR)»، «هوش مصنوعی مولد» و «ساختارهای دانش‌محور» در خدمت پژوهشگران قرار گرفته است.

هدف این مقاله، ارائه «معرفی جامع و ساختاریافته» از قابلیت‌های نورلایب است. در این نوشتار سعی شده تا هر قابلیت با ذکر جزئیات فنی و کاربردی، توضیح ارزش افزوده آن برای پژوهشگر و نیز بیان آمارهای کلیدی، تشریح شود. این نوشته می‌تواند به‌عنوان مرجعی برای پژوهشگران، اساتید، دانشجویان و کتابداران حوزه علوم اسلامی و انسانی مورد استفاده قرار گیرد.

قابلیت‌های نورلایب

در این بخش، مهم‌ترین و کاربردی‌ترین امکانات کتابخانه دیجیتال نور معرفی می‌گردد:

۱. مخزن کتاب

نورلایب در حال حاضر، میزبان بیش از ۱۰۵ هزار عنوان کتاب در قالب بیش از ۱۴۶ هزار جلد است. این مخزن به‌صورت مستمر و با همکاری ناشران، کتابخانه‌ها و صاحب‌نظران علمی در حال افزایش است. کاربران از طریق بخش «فهرست کتاب‌ها»، به تمامی این آثار دسترسی دارند. برای مدیریت بهتر این حجم عظیم اطلاعات، چندین لایه سازمان‌دهی تعبیه شده است:

- مرتب‌سازی انعطاف‌پذیر

کتاب‌ها بر اساس حروف الفبا (عنوان) یا میزان بازدید (محبوبیت)، قابل مرتب‌سازی هستند.

– فیلترهای چندگانه

با استفاده از نوار کناری سمت راست در بخش فهرست کتاب‌ها، کاربران می‌توانند کتاب‌ها را بر اساس چهار دسته اصلی: «پدیدآور» (نویسنده، مترجم، محقق و...)، «قرن تألیف» (از قرون اولیه تا معاصر)، «زبان» (عربی، فارسی، انگلیسی و...) و «نوع محتوا» (وجود فایل متنی یا تصویری) فیلتر کنند. این فیلترها به صورت ترکیبی نیز عمل می‌کنند.

– درخت موضوعی (درختواره)

یکی از ارزشمندترین امکانات ناوبری در نورلایب، «درخت موضوعات» است. این ساختار سلسله‌مراتبی، کتاب‌های کتابخانه را در قالب ۱۴ موضوع اصلی و ۲۲۴ زیرشاخه دسته‌بندی کرده است؛ برای مثال، موضوع اصلی «حقوق» دارای زیرشاخه‌هایی همچون: «حقوق عمومی»، «حقوق خصوصی»، «حقوق بین‌الملل»، «فلسفه حقوق» و... است. کاربر بدون نیاز به تایپ کلمه‌ای، با کلیک روی هر شاخه از این درخت، به تمام کتاب‌های مرتبط با آن موضوع دسترسی پیدا می‌کند. تاکنون بخش عمده‌ای از کتاب‌ها به این درخت متصل شده و مابقی نیز به‌طور مستمر در دست اتصال است.

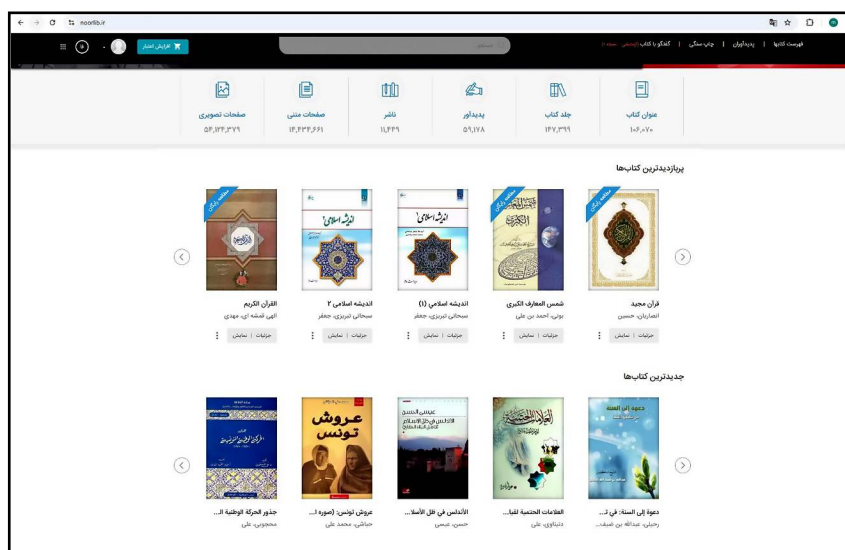
همچنین در صفحه اول پایگاه، آمارهای به‌روز از تعداد عناوین، جلد‌ها، پدیدآوران، ناشران، صفحات متنی و تصویری و نیز پربازدیدترین و جدیدترین کتاب‌ها قابل مشاهده است.

۲. نمایه جامع پدیدآوران

یکی از نیازهای اساسی هر پژوهشگر، یافتن همه آثار یک نویسنده یا محقق خاص است.

در حال حاضر، اطلاعات بیش از ۵۸,۵۰۰ پدیدآور حقیقی و حقوقی، اعم از: نویسنده، مترجم، محقق، مصحح، مقدمه‌نویس، ناشر و... در پایگاه ثبت شده است.

کاربر با مراجعه به سربرگ «پدیدآوران» و جست‌وجوی نام موردنظر، به صفحه اختصاصی آن پدیدآور هدایت می‌شود. در این صفحه، تمام آثار مرتبط با او در نورلایب شامل کتاب‌هایی که خود نوشته، ترجمه

نورلایب با ارائه نمایه جامع پدیدآوران، این کرده، تحقیق نموده یا بر آنها مقدمه نوشته، نیاز را به شکلی حرفه‌ای پاسخ داده است. فهرست شده و قابل دسترسی است.

یکی از ارزشمندترین امکانات ناوبری در نورلایب، «درخت موضوعات» است. این ساختار سلسله‌مراتبی، کتاب‌های کتابخانه را در قالب ۱۴ موضوع اصلی و ۲۲۴ زیرشاخه دسته‌بندی کرده است؛ برای مثال، موضوع اصلی «حقوق» دارای زیرشاخه‌هایی همچون: «حقوق عمومی»، «حقوق خصوصی»، «حقوق بین‌الملل»، «فلسفه حقوق» و... است

این ویژگی، به خصوص برای پژوهشگرانی که بر روی اندیشه یا آثار یک شخصیت خاص متمرکز هستند، مانند: علامه طباطبائی، شهید مطهری، شیخ انصاری و... بسیار کارآمد و مفید است.

۳. جست و جوی پیشرفته و هوشمند

جست و جو، هسته مرکزی هر کتابخانه دیجیتال است. نورلایب در این حوزه، از جست و جویی هوشمند برای نمایه سازی و بازیابی اطلاعات بهره می برد:

– دامنه جست و جو

کاربر می تواند جست و جوی خود را به یکی از حوزه های: «عنوان کتاب ها»، «متن کتاب ها»، «نام پدیدآوران» یا «همه موارد» محدود کند.

– قابلیت جست و جو در متون تصویری با فناوری OCR

این، یکی از نقاط قوت در جست و جوی نورلایب است. بسیاری از کتابخانه های دیجیتال، فقط در کتاب هایی که فایل متنی دارند، امکان جست و جو دارند؛ اما نورلایب با به کارگیری فناوری تشخیص نوری حروف (OCR)، متن موجود در تصاویر اسکن شده از کتاب ها را استخراج، نمایه سازی و قابل جست و جو کرده است. در حال حاضر، بیش از ۵۳ میلیون صفحه تصویری (PDF) در نورلایب وجود دارد که بخش عمده ای از آنها با استفاده از OCR به متن قابل جست و جو تبدیل شده اند. شما می توانید یک عبارت کلیدی را جست و جو کنید؛ حتی اگر آن عبارت در یک کتاب اسکن شده باشد، نورلایب آن را پیدا می کند.

– نمایش نتایج و فیلترهای پس از جست و جو

پس از اجرای جست و جو، نتایج را می توان بر

نورلایب با به کارگیری فناوری تشخیص نوری حروف (OCR)، متن موجود در تصاویر اسکن شده از کتاب ها را استخراج، نمایه سازی و قابل جست و جو کرده است. در حال حاضر، بیش از ۵۳ میلیون صفحه تصویری (PDF) در نورلایب وجود دارد که بخش عمده ای از آنها با استفاده از OCR به متن قابل جست و جو تبدیل شده اند

آغازین نیز رایگان است. این ویژگی، به کاربران کمک می کند تا قبل از تصمیم به خرید یا مطالعه کامل، با ساختار و محتوای کتاب آشنا شوند.

۴. دسترسی و مطالعه رایگان با حفظ

حقوق مالکیت معنوی

نورلایب با رعایت کامل حقوق مالکیت معنوی و با انعقاد قراردادهای رسمی با ناشران و پدیدآورندگان، یکی از گسترده ترین سیاست های دسترسی و مطالعه رایگان را در میان کتابخانه های دیجیتال کشور اجرا می کند:

– مطالعه رایگان برخط

بیش از ۸۰ درصد از کتاب های کتابخانه بدون هیچ هزینه ای و تنها با عضویت در پایگاه و اتصال به اینترنت به صورت برخط قابل دسترسی و مطالعه هستند. این امکان، موانع مالی را از سر راه پژوهشگران، دانشجویان و علاقه مندان برمی دارد.

– پیش نمایش رایگان ۲۰ صفحه اول

علاوه بر بند فوق، برای تمام کتاب ها، نمایش ۲۰ صفحه ابتدایی شامل: صفحه عنوان، فهرست مطالب و بخشی از محتوای

– دریافت فایل با خرید بسته اعتباری در صورت نیاز به دریافت فایل متنی یا تصویری کتاب ها، کاربر می تواند با ایجاد حساب کاربری و شارژ آن، کل کتاب یا صفحات دلخواه مورد نیاز خود را خریداری و دانلود نماید. مجموع این ساختار، تعادلی بین دسترسی رایگان و حمایت مالی از ناشران و پدیدآورندگان و حفظ حقوق مالکیت معنوی برقرار می کند.

۵. سامانه «گفت و گو با کتاب»

این قابلیت، به جرئت یکی از پیشرفته ترین و منحصر به فردترین امکانات نورلایب در سطح کتابخانه های دیجیتال علوم اسلامی است.

– معماری فنی و هسته پردازشی

سامانه هوشمند «گفت و گو با کتاب»، مبتنی بر آخرین دستاوردهای هوش مصنوعی،

به‌ویژه یادگیری عمیق و پردازش زبان طبیعی، طراحی شده است. هسته فنی آن، شامل سه لایه اصلی: درک و تحلیل پرسش (با قابلیت تشخیص موجودیت، تحلیل نحوی و رفع ابهام معنایی برای پرسش‌های فارسی، عربی و انگلیسی)، لایه بازیابی اطلاعات (با بهره‌گیری از جست‌وجوی معنایی و تطبیق برداری در میان میلیون‌ها صفحه) و لایه استدلال و تولید پاسخ (با استفاده از مدل زبانی بزرگ اختصاصی از متون اسلامی و تولید پاسخ صرفاً بر اساس متون بازیابی‌شده با ذکر ارجاع دقیق) است. این معماری سه‌لایه، دقت و اعتبار علمی پاسخ‌ها را تضمین می‌نماید.

– دامنه داده‌ها و گستره پوشش

مهم‌ترین مزیت رقابتی سامانه، دسترسی مستقیم به کل محتوای کتابخانه دیجیتال نور شامل بیش از ۱۰۵,۰۰۰ عنوان کتاب در حوزه‌های: فقه، اصول، تفسیر، حدیث، فلسفه، کلام، تاریخ، ادبیات و... است که اکثر متون اصلی و معتبر علوم اسلامی و انسانی را پوشش می‌دهد. این گستره عظیم داده‌ها همراه با نمایه‌سازی عمیق، «گفت‌وگو با کتاب» را از یک ابزار جست‌وجوی ساده، به یک همکار پژوهشی هوشمند برای محققان تبدیل کرده است.

– قابلیت‌های کلیدی و کاربردی سامانه

از مهم‌ترین ویژگی‌های کاربردی سامانه «گفت‌وگو با کتاب» می‌توان به: ارائه پاسخ‌های مستند و منبع‌محور همراه با ارجاعات دقیق و پیوند به صفحه اصلی کتاب، امکان گفت‌وگوی هدفمند و متمرکز بر یک کتاب خاص، جست‌وجوی پیشرفته با محدودسازی به نویسندگان، قرن یا مذهب مشخص، تعامل چندزبانه (پرسش به هر زبان و دریافت پاسخ به زبان دلخواه)، حفظ تاریخچه گفت‌وگو برای طرح سؤالات تکمیلی در زنجیره‌ای متوالی، و مکانیزم

از مهم‌ترین ویژگی‌های کاربردی سامانه «گفت‌وگو با کتاب» می‌توان به: ارائه پاسخ‌های مستند و منبع‌محور همراه با ارجاعات دقیق و پیوند به صفحه اصلی کتاب، امکان گفت‌وگوی هدفمند و متمرکز بر یک کتاب خاص، جست‌وجوی پیشرفته با محدودسازی به نویسندگان، قرن یا مذهب مشخص، تعامل چندزبانه (پرسش به هر زبان و دریافت پاسخ به زبان دلخواه)، حفظ تاریخچه گفت‌وگو برای طرح سؤالات تکمیلی در زنجیره‌ای متوالی، و مکانیزم بازخوردگیری برای بهبود مستمر سامانه اشاره کرد

– ثبت علاقه‌مندی (Like/Favorite) کاربر می‌تواند کتاب‌های مهم و موردعلاقه خود را نشان‌دار کند تا بعداً به‌راحتی آنها را در پروفایل شخصی خود بیابد.

– افزودن به قفسه شخصی (Personal Bookshelf)

فراتر از یک نشان ساده، نورلایب امکان ایجاد «قفسه‌های کتاب شخصی» را فراهم کرده است. کاربر می‌تواند کتاب‌ها را در قفسه‌های موضوعی و دلخواه، مانند: «منابع پایان‌نامه»، «کتاب‌های خوانده‌شده»، «کتاب مرجع» و... دسته‌بندی کند. این ویژگی، عملاً یک کتابخانه شخصی مجازی را در دل کتابخانه اصلی ایجاد می‌کند.

ب. ابزارهای اشتراک‌گذاری و دسترسی سریع

– لینک کوتاه (Short Link) برای هر کتاب، یک لینک کوتاه و پایدار

بازخوردگیری برای بهبود مستمر سامانه اشاره کرد. این قابلیت‌ها در کنار تحلیل چندمرحله‌ای و دسته‌بندی هوشمند نتایج، تجربه‌ای نوین از پژوهش دیجیتال را برای محققان علوم اسلامی فراهم می‌آورد و با حفظ تعادل بین دقت علمی و سهولت استفاده، گامی مؤثر در جهت هوشمندسازی فرایند پژوهش در حوزه متون اسلامی محسوب می‌شود.

۶. صفحه مشخصات کتاب

صفحه مشخصات هر کتاب در نورلایب، صرفاً یک ویرترین اطلاعاتی ساده نیست. این صفحه به‌گونه‌ای طراحی شده است که تمامی نیازهای پژوهشگر در مواجهه با یک کتاب را در یک نگاه پاسخ دهد. مهم‌ترین امکانات این صفحه، عبارت‌اند از:

الف. مدیریت علایق و سازمان‌دهی شخصی

(Persistent Link) تولید می‌شود که کاربر می‌تواند آن را از طریق ایمیل، پیام‌رسان‌ها، شبکه‌های اجتماعی یا درج در مقاله و پایان‌نامه خود، به اشتراک بگذارد. این لینک، همیشه به همان صفحه کتاب هدایت می‌کند و از بروز خطاهای ناشی (Broken Links) جلوگیری می‌نماید.

ج. استاندارد خودکار با فرمت استاندارد «پژوهیار»

یکی از ارزشمندترین قابلیت‌های صفحه کتاب برای پژوهشگران، سامانه پژوهیار است. استاندارد صحیح به منابع، یکی از ارکان اساسی نگارش علمی است و خطا در آن می‌تواند اعتبار پژوهش را تحت‌تأثیر قرار دهد. نورلایب با ابزار پژوهیار، اطلاعات کتاب‌شناختی هر کتاب شامل: نام نویسنده، عنوان، ناشر، سال نشر، مکان نشر، شماره جلد و... را به‌صورت خودکار در فرمت‌های استاندارد و رایج علمی مانند: APA، MLA، Chicago و نیز شیوه‌نامه‌های فارسی مانند شیوه‌نامه پژوهشگاه علوم انسانی تولید می‌کند. کاربر تنها با یک کلیک می‌تواند متن آماده استاد را کپی کرده و در بخش منابع مقاله یا پایان‌نامه خود وارد نماید. این ویژگی، ضمن صرفه‌جویی قابل‌توجه در

زمان، از بروز اشتباهات رایج در استناددهی نیز جلوگیری می‌کند.

د. اتصال به دانشنامه تخصصی ویکی‌نور؛ پیوندی برای پژوهش جامع‌تر در صفحه اختصاصی بالغ بر ۲۵۰۰۰ کتاب و بیش از ۵۰۰۰ پدیدآور، لینکی فعال به دانشنامه جامع و تخصصی «ویکی‌نور» قرار داده شده که به کاربران امکان می‌دهد با یک کلیک ساده، به مقالاتی مشروح و مستند دست یابند. این مقالات، در دو سطح طراحی شده‌اند: نخست، «مقالات کتاب‌شناسی» که به بررسی: ساختار درونی، سرفصل‌ها، محتوای علمی و نسخه‌شناسی هر کتاب می‌پردازند و دوم، «مقالات مؤلف‌شناسی» که شامل: زندگی‌نامه، سیر فکری، آثار تألیفی و تحقیقی و نیز اندیشه‌های هر پدیدآور است. این پیوند هوشمند، تجربه پژوهشی را از مطالعه صرف یک متن، به کاوشی چندلایه و معنادار در شبکه دانش تبدیل می‌کند.

ه. مشاهده کتب مرتبط و پیشنهادی؛ گسترش افق‌های پژوهشی
یکی از چالش‌های اصلی در پژوهش‌های

کتابخانه‌ای، یافتن منابع همسو و مکمل پیرامون یک موضوع خاص است. نورلایب با بهره‌گیری از نظام هوشمند موضوع‌بندی، در صفحه مشخصات هر کتاب، بخشی مجزا را به نمایش «کتب مرتبط» اختصاص داده است. این بخش، آثاری را که از نظر محتوایی، موضوعی و کلیدواژه‌های علمی با کتاب موردنظر همخوانی دارند، در قالب فهرستی پویا به کاربر معرفی می‌کند. این ویژگی، نه تنها زمان جست‌وجو را به‌شدت کاهش می‌دهد، بلکه به پژوهشگر امکان می‌دهد تا شبکه‌ای از منابع معتبر و همسو را پیرامون مسئله تحقیقاتی خود شناسایی کرده و دامنه مطالعه خویش را به شکلی نظام‌مند و هدفمند گسترش دهد.

و. مشاهده نرم‌افزارهای مرتبط؛ شناسایی بسترهای دیجیتال مکمل
بسیاری از متون ارزشمند در بسترهای نرم‌افزاری متعددی عرضه شده‌اند که هر یک قابلیت‌های ویژه‌ای را برای پژوهشگر فراهم می‌آورند. نورلایب با توجه به این موضوع، در صفحه مشخصات کتاب، اطلاعات جامعی درباره نرم‌افزارهایی که آن اثر در آنها ارائه شده است، در اختیار کاربر قرار می‌دهد.

یکی از چالش‌های اصلی در پژوهش‌های کتابخانه‌ای، یافتن منابع همسو و مکمل پیرامون یک موضوع خاص است. نورلایب با بهره‌گیری از نظام هوشمند موضوع‌بندی، در صفحه مشخصات هر کتاب، بخشی مجزا را به نمایش «کتب مرتبط» اختصاص داده است. این بخش، آثاری را که از نظر محتوایی، موضوعی و کلیدواژه‌های علمی با کتاب موردنظر همخوانی دارند، در قالب فهرستی پویا به کاربر معرفی می‌کند

بدین ترتیب، کاربر می‌تواند با آگاهی کامل، بهترین و مناسب‌ترین محیط نرم‌افزاری را برای مطالعه عمیق و پژوهش پیرامون کتاب انتخاب نماید.

ز. فهرست تخصصی؛ آیات، روایات، ارجاعات و استنادات

برای بخش قابل‌توجهی از کتاب‌های موجود در پایگاه، به‌ویژه متون: دینی، فقهی، حدیثی و تفسیری، نورلایب اقدام به تهیه و ارائه «فهرست تخصصی» کرده است. این فهرست، شامل نمایه‌های تفکیک‌شده و مدون از آیات قرآنی، روایات معصومین (علیهم‌السلام)، استنادات و ارجاعات درون‌متنی است که در لابه‌لای کتاب به‌کار رفته‌اند. این قابلیت که در صفحه معرفی کتاب به نمایش درمی‌آید، نقشی بی‌بدیل در تسریع و دقت پژوهش‌های دینی و حدیث‌پژوهی ایفا می‌کند؛ زیرا کاربر بدون نیاز به مرور صفحه‌به‌صفحه کتاب، می‌تواند به‌سرعت به مواضع استناد به یک آیه یا روایت خاص دست یابد و از آن در پژوهش‌های خود استفاده نماید. این ویژگی، به‌ویژه برای محققان حوزه علوم اسلامی، ابزاری راهبردی و زمان‌ساز محسوب می‌شود.

بدین ترتیب، صفحه مشخصات هر کتاب در نورلایب، فراتر از یک شناسنامه صرف اطلاعاتی، به مرکزی چندعملکردی و هوشمند، برای مدیریت کامل فرایند پژوهش تبدیل شده است. این صفحه از یک سو، با ابزارهایی چون: ثبت علاقه‌مندی، قفسه‌های شخصی و لینک کوتاه، امکان سازمان‌دهی، ذخیره‌سازی و اشتراک‌گذاری آسان را برای کاربر فراهم می‌سازد؛ از سوی دیگر، با سامانه استناددهی خودکار «پژوهیار»، دقت و سرعت نگارش علمی را به سطحی حرفه‌ای ارتقا می‌دهد. در کنار اینها، اتصال به دانشنامه ویکی‌نور، نمایش کتب هم‌موضوع، معرفی نرم‌افزارهای مرتبط و نیز ارائه فهرست‌های تخصصی آیات و روایات، افق پژوهش را گسترش داده و مسیر دستیابی به منابع مکمل و کلیدواژه‌های اساسی را هموار می‌سازد.

۷. تنوع نمایش در نورلایب؛ شخصی‌سازی حالت مطالعه

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های کاربردی در پایگاه نورلایب که کمتر به آن پرداخته شده، به حالت‌های متنوع نمایش محتوای کتاب‌ها بازمی‌گردد. طراحان این سامانه، با درک عمیق از عادات مختلف مطالعه در

میان پژوهشگران، سه حالت نمایشی متمایز را تعبیه کرده‌اند که هریک پاسخگوی نیاز خاصی است:

– نمایش دو صفحه‌ای (دوبرگی)

این حالت که الهام‌گرفته از مطالعه کتاب‌های فیزیکی است، به کاربر اجازه می‌دهد تا هم‌زمان دو صفحه روبه‌روی هم را ببیند. این ویژگی برای پژوهشگرانی که با متون تطبیقی یا منابعی با پانوشته‌های گسترده سروکار دارند، بسیار کارآمد است؛ زیرا می‌توانند بدون نیاز به رفت‌وبرگشت مداوم، ارتباط میان متن اصلی و حواشی یا ارجاعات را به‌صورت دیداری و هم‌زمان دنبال کنند.

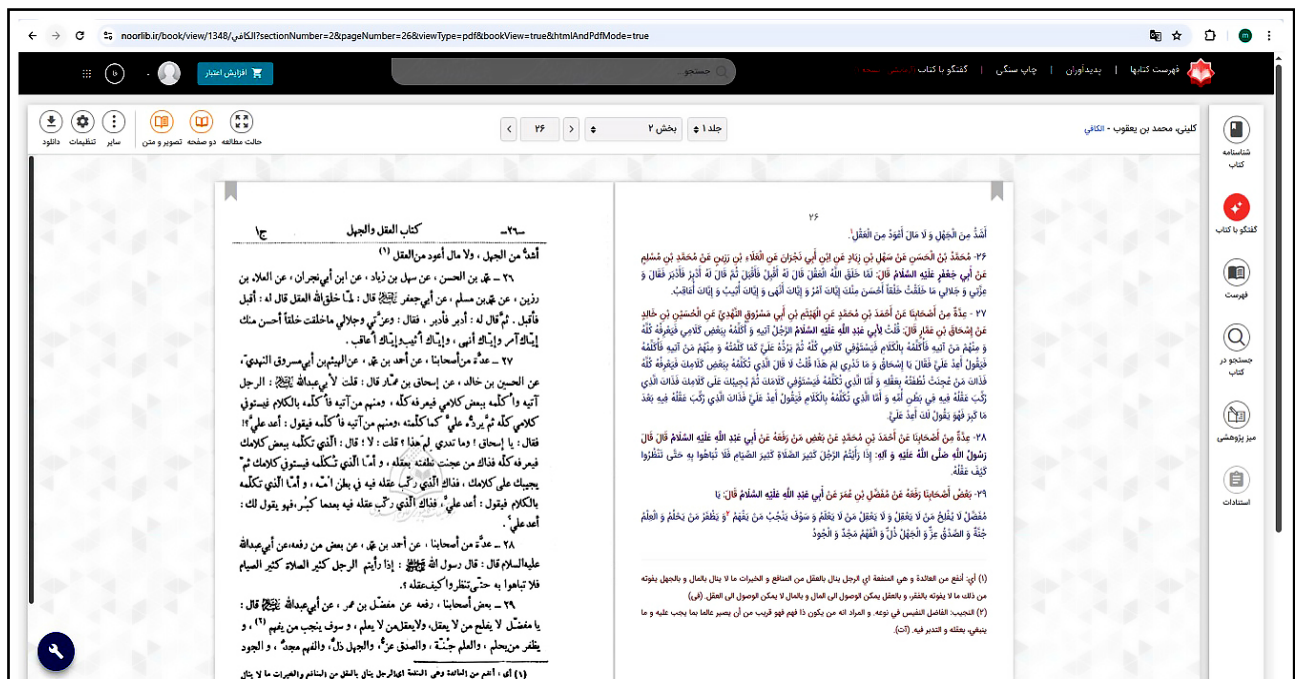
– حالت تمام صفحه (Full-Screen)

این حالت، با حذف تمامی عناصر مزاحم محیطی (نوارهای ابزار، منوها، تب‌ها و...)، فضایی کاملاً متمرکز و عاری از هرگونه سردرگمی بصری را برای کاربر فراهم می‌سازد. این ویژگی، به‌ویژه برای مطالعه‌های طولانی‌مدت، خوانش متون دشوار همانند متون فلسفی یا عرفانی که نیازمند تمرکز بالا هستند و نیز برای افرادی که با صفحه‌نمایش‌های کوچک کار می‌کنند، تجربه‌ای لذت‌بخش ایجاد می‌کند.

– نمایش هم‌زمان متن و تصویر از یک صفحه

این قابلیت، نقطه‌عطفی در اعتمادپذیری پژوهش‌های دیجیتال محسوب می‌شود. در این حالت، سمت چپ صفحه، تصویر اسکن‌شده اصل کتاب (همان نسخه چاپی یا خطی) قرار می‌گیرد و در سمت راست، متن تایپ‌شده و بازخوانی‌شده همان صفحه به نمایش درمی‌آید. پژوهشگر می‌تواند با حرکت هم‌زمان در هر دو بخش، همواره صحت متن دیجیتال را با نسخه اصلی مطابقت دهد. این امر، به‌ویژه برای کتاب‌های کهن و مرجع همچون جوامع

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های کاربردی در پایگاه نورلایب که کمتر به آن پرداخته شده، به حالت‌های متنوع نمایش محتوای کتاب‌ها بازمی‌گردد. طراحان این سامانه، با درک عمیق از عادات مختلف مطالعه در میان پژوهشگران، سه حالت نمایشی متمایز را تعبیه کرده‌اند

حدیثی و متون فقهی و تفسیری متقدم،
نقشی مهم‌تر ایفا می‌کند.

اما فراتر از بحث راستی‌آزمایی که خود نقشی بی‌بدیل دارد، این ویژگی، پنجره‌ای رو به ارزش افزوده‌های پنهان در متون اصلی و اصیل اسلامی همچون کتب: تفسیر، حدیث، فقه، تاریخ و... می‌گشاید که مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی با زحمات فراوان در طی فرایند فرمت‌گذاری تخصصی بر روی این متون پیاده کرده است. اعراب‌گذاری دقیق احادیث، متمایز ساختن رنگ و قلم در روایات معصومین و آیات قرآن کریم همراه با مشخص نمودن شماره سوره و آیه و نیز تقسیم‌بندی موضوعی و درج سرتیترهای فرعی، بخش اندکی از این فرمت‌گذاری‌ها هستند که کاربران با مقایسه متن و تصویر کتاب‌ها می‌توانند آنها را مشاهده و از مزایای آن، همچون فهم بهتر و صحیح‌تر از متن و شفاف‌تر شدن ساختار منطقی آن، بهره ببرند.

۸. میز پژوهشی شخصی برای مدیریت فعالیت‌های تحقیق

یکی از چالش‌های پژوهش در محیط‌های دیجیتال، ازدست‌دادن ردگیری یادداشت‌ها و نشانه‌هاست. نورلایب این چالش را با «میز پژوهشی» حل کرده است. کاربر در حین مطالعه کتاب، می‌تواند از ابزارهای زیر استفاده کند:

– نمایه‌زنی

انتخاب عنوان و درج نمایه برای

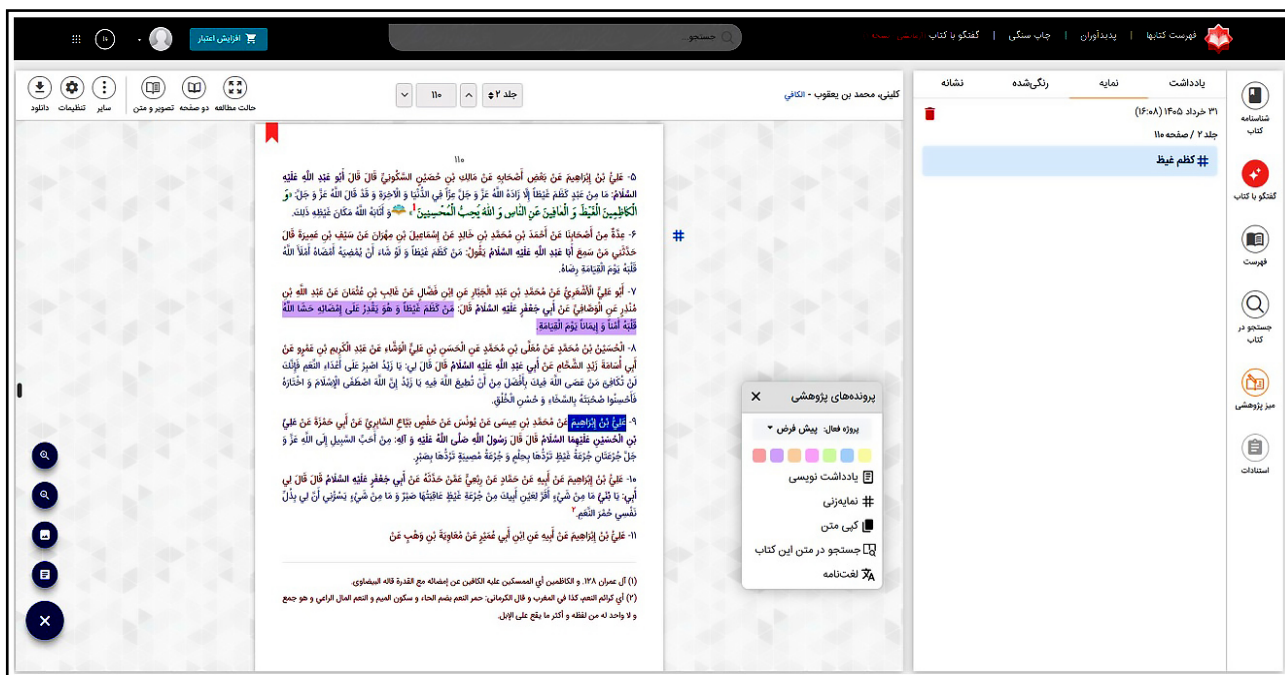
قسمت‌های مختلف متن.

– رنگی کردن (های لایت) متن
انتخاب بخش‌های دلخواه متن و رنگی کردن آن با رنگ‌های مختلف.

– یادداشت‌گذاری
افزودن توضیحات شخصی به بخش‌های موردنظر از متن.

– نشانه‌گذاری صفحات
ذخیره صفحات مهم برای دسترسی سریع.

یکی از دغدغه‌های همیشگی پژوهشگران،
بی‌خبر ماندن از آثار تازه منتشر شده در حوزه
تخصصی خود یا جدیدترین تألیفات نویسندگان
موردعلاقه‌شان است. نورلایب برای حل این
مسئله، «سامانه آگاه‌ساز» (Notification System)
را طراحی کرده است

نویسندگان موردعلاقه‌شان است. نورلایب برای حل این مسئله، «سامانه آگاه‌ساز» (Notification System) را طراحی کرده است. این سامانه به‌عنوان یک ابزار هوشمند پیگیری، وظیفه نظارت مستمر بر به‌روزرسانی‌های پایگاه را بر عهده دارد و هرگونه تغییر مرتبط با علایق پژوهشی کاربر را به او اطلاع می‌دهد.

کامل کتاب یا صفحات موردنظر بهره ببرند که بدون محدودیت در دسترس آنان قرار گرفته است.

۱۰. سامانه آگاه‌ساز

یکی از دغدغه‌های همیشگی پژوهشگران، بی‌خبر ماندن از آثار تازه منتشرشده در حوزه تخصصی خود یا جدیدترین تألیفات

تمامی این فعالیت‌ها به‌صورت خودکار در حساب کاربری شخص ذخیره می‌شود و کاربر در هر زمان و از هر دستگاهی، حتی پس از ماه‌ها، می‌تواند به آنها مراجعه کند. این ویژگی، عملاً یک سیستم مدیریت ارجاعات (Reference Manager) ساده، اما کارآمد را درون کتابخانه دیجیتال ارائه می‌دهد.

۹. تسهیل استناد با کپی محدود و هدفمند

با در نظر گرفتن حقوق مادی و معنوی ناشران و نیز تسهیل فرایند استناددهی علمی، امکان کپی‌برداری از متن کتاب‌ها به شکل محدود، اما هدفمند فراهم شده است. هر کاربر روزانه اجازه دارد حداکثر ۵ بار و در هر بار تا سقف ۱۵۰ کلمه از متن را کپی کند. این مقدار غالباً برای نقل‌قول‌های ضروری و متداول نظیر: آیات، روایات، عبارات کلیدی، یا شواهد متنی کافی است و نیاز متعارف پژوهشی را پوشش می‌دهد؛ اما در صورت نیاز بیشتر به متن، کاربران می‌توانند از امکان دانلود

از جمله ارزشمندترین بخش‌های این پایگاه، مجموعه کتاب‌های چاپ سنگی با بیش از صدها عنوان است. این کتاب‌ها که عمدتاً در بازه زمانی اواخر قرن سیزدهم تا اوایل قرن چهاردهم هجری شمسی رایج بوده‌اند، نه تنها از حیث محتوایی دارای غنای علمی و دینی هستند، بلکه از منظر هنر خوشنویسی، صفحه‌آرایی، تذهیب و فنون چاپ دستی نیز از ارزشی والا برخوردارند

– روش استفاده از آگاه‌ساز

کاربر کافی است که به صفحه اختصاصی یک نویسنده خاص (از طریق بخش پدیدآورندگان) یا یک موضوع مشخص (از طریق درخت موضوعی یا نتایج جست‌وجو) مراجعه کند. سپس، با کلیک روی دکمه «آگاه‌ساز»، فرایند فعال‌سازی را انجام دهد. از آن لحظه به بعد، هر بار که کتاب جدیدی از آن نویسنده به کتابخانه اضافه شود، یا اثر تازه‌ای در آن موضوع خاص منتشر گردد، سیستم به‌طور خودکار به کاربر اطلاع‌رسانی می‌کند.

کاربر می‌تواند این اطلاعیه‌ها را از طریق پروفایل شخصی خود در کتابخانه دیجیتال نور مشاهده کند و از عنوان، مشخصات و محتوای کتاب‌های جدید مطلع شود. این قابلیت، پژوهشگر را از نیاز به جست‌وجوی مکرر و دستی کتاب‌های جدید بی‌نیاز می‌سازد و تضمین می‌کند که هیچ منبع ارزشمندی از حوزه دید او دور نماند؛ به عبارت دیگر، «آگاه‌ساز» نقشی همانند یک دستیار پژوهشی خودکار ایفا می‌کند که پیوسته بر به‌روزرسانی‌های کتابخانه نظارت دارد.

۱۱. گنجینه کتاب‌های چاپ سنگی

از جمله ارزشمندترین بخش‌های این پایگاه، مجموعه کتاب‌های چاپ سنگی با بیش از صدها عنوان است. این کتاب‌ها که عمدتاً در بازه زمانی اواخر قرن سیزدهم تا اوایل قرن چهاردهم هجری شمسی رایج بوده‌اند، نه تنها از حیث محتوایی دارای غنای علمی و دینی هستند، بلکه از منظر هنر خوشنویسی، صفحه‌آرایی، تذهیب و فنون چاپ دستی نیز از ارزشی والا برخوردارند. بسیاری از این نسخ، امروزه در زمره آثار نایب و کمیاب قرار گرفته و بخشی از هویت فرهنگی و تاریخی کشور به شمار می‌روند. پایگاه نورلایب با فرایند دقیق دیجیتال‌سازی و نمایه‌سازی این آثار، گامی مؤثر در جهت صیانت از این میراث گرانبها و همچنین افزایش دسترسی پژوهشگران، دانشجویان و علاقه‌مندان به این گنجینه‌های مکتوب برداشته است.

۱۲. مجموعه‌های تخصصی

در کنار نظام‌های رایج دسته‌بندی کتاب‌ها بر اساس موضوع، مانند: فقه، تفسیر، تاریخ، ادبیات و... و نیز ترتیب الفبایی، نورلایب

دسته‌بندی دیگری را در قالب «مجموعه‌ها» ارائه کرده است. غالب این مجموعه‌ها، مجموعه‌های نهادی و انتشاراتی هستند؛ یعنی گردآوری تمامی آثار منتشرشده توسط یک ناشر خاص، مؤسسه علمی - پژوهشی و یا مرکز تحقیقاتی معین. این ویژگی، به پژوهشگران امکان می‌دهد تا سیر فکری و تولیدات علمی یک نهاد را به‌صورت یکجا و منسجم مطالعه نمایند و از پراکندگی جست‌وجو در میان انبوهی از منابع بی‌نیاز شوند.

برخی از مجموعه‌ها نیز دسته‌بندی کتاب‌ها پیرامون مناسبت‌ها، رویدادها یا موضوعات کلان و بین‌رشته‌ای است که در دسته‌بندی‌های معمول نمی‌گنجند؛ مانند مجموعه حج یا ماه رمضان. این نوع مجموعه‌ها، به‌ویژه برای پژوهش‌های مناسبتی، نگارش مقاله یا تهیه محتوای آموزشی، ابزاری کارآمد به شمار می‌روند.

این قابلیت، نه تنها سرعت و دقت پژوهش را افزایش می‌دهد، بلکه به کشف آثاری کمک می‌کند که ممکن است در جست‌وجوی عادی از دید کاربر پنهان بمانند.

در کنار نظام‌های رایج دسته‌بندی کتاب‌ها بر اساس موضوع، مانند: فقه، تفسیر، تاریخ، ادبیات و... و نیز ترتیب الفبایی، نورلایب دسته‌بندی دیگری را در قالب «مجموعه‌ها» ارائه کرده است. غالب این مجموعه‌ها، مجموعه‌های نهادی و انتشاراتی هستند؛ یعنی گردآوری تمامی آثار منتشرشده توسط یک ناشر خاص، مؤسسه علمی - پژوهشی و یا مرکز تحقیقاتی معین. این ویژگی، به پژوهشگران امکان می‌دهد تا سیر فکری و تولیدات علمی یک نهاد را به‌صورت یکجا و منسجم مطالعه نمایند و از پراکندگی جست‌وجو در میان انبوهی از منابع بی‌نیاز شوند

۱۳. صفحه اختصاصی شخصیت‌ها

از جمله نوآوری‌های اخیر این پایگاه، ایجاد «صفحه شخصیت‌ها» است که به شخصیت‌های برجسته علمی، فرهنگی و مذهبی و همچنین مراکز و مؤسسات علمی و پژوهشی اختصاص یافته است. هر شخصیت دارای نشانی اینترنتی مجزا و منحصر به فرد است که در آن، اطلاعات زیر به صورت منسجم و ساختاریافته ارائه می‌شود:

* معرفی‌نامه جامع شامل: زندگی‌نامه، سوابق تحصیلی و علمی، جایگاه اجتماعی و ...؛

* فهرست کامل آثار شامل: کتاب‌ها، مقاله‌ها، سخنرانی‌ها و ...؛

* نگارخانه شامل: تصاویر، اسناد تاریخی، فایل‌های صوتی و تصویری مرتبط و ...؛

* بخش اخبار به روز درباره رویدادهای مرتبط با آن شخصیت یا مرکز.

این صفحه، به مثابه یک شناسنامه جامع و پویا، امکان پژوهش همه‌جانبه درباره اندیشمندان و نهادهای علمی را برای جامعه دانشگاهی فراهم آورده و به غنای هرچه بیشتر شناسنامه فرهنگی کشور کمک می‌کند.

نتیجه

به طور خلاصه، آنچه این پایگاه را از صرفاً یک «مخزن کتاب دیجیتال» متمایز می‌سازد، مؤلفه‌های کلیدی زیر است:

- گستردگی و پویایی مخزن: بیش از ۱۰۵ هزار عنوان و ۱۴۶ هزار جلد کتاب با پوشش جامع موضوعی و به روزرسانی مستمر؛

- دسترسی آسان به منابع: امکان مطالعه رایگان بیش از ۸۰ درصد کتاب‌ها به همراه پیش‌نمایش رایگان ۲۰ صفحه اول همه آثار، بدون ایجاد مانع مالی برای پژوهشگران؛

- جست‌وجوی هوشمند: موتور جست‌وجوی تمام متن با قابلیت OCR که حتی کتاب‌های اسکن شده و تصویری را نیز قابل جست‌وجو می‌کند؛

- هوش مصنوعی در خدمت پژوهش: سامانه «گفت‌وگو با کتاب» به عنوان یک همکار پژوهشی هوشمند است که فراتر از تطابق واژگانی، به درک معنا و پاسخ‌دهی تحلیلی می‌پردازد؛

- ابزارهای کاربرمحور: میز پژوهشی شخصی، یادداشت‌گذاری، نمایه‌زنی، صفحات اختصاصی پدیدآورندگان و شخصیت‌ها

و نیز اتصال به دانشنامه ویکی‌نور، تجربه پژوهشی یکپارچه و حرفه‌ای را رقم می‌زند؛

- پیگیری هوشمند به روزرسانی‌ها: سامانه «آگاه‌ساز»، امکان نظارت خودکار بر آثار جدید نویسندگان و موضوعات موردعلاقه را فراهم می‌کند و پژوهشگر را از جست‌وجوی مکرر بی‌نیاز می‌سازد؛

- مدیریت شخصی و استناد حرفه‌ای در صفحه کتاب: امکاناتی چون: قفسه شخصی، ثبت علاقه‌مندی، لینک کوتاه برای اشتراک‌گذاری و ابزار «پژوهیار» برای تولید خودکار ارجاعات استاندارد، نورلایب را به بستری کامل برای چرخه پژوهش از «یافتن» تا «استناد» تبدیل کرده است.

مجموعه این قابلیت‌ها در کنار یکدیگر، نورلایب را از یک کتابخانه دیجیتال صرف، به بستری جامع، چندبُعدی و هوشمند، برای پژوهش‌های دینی، تاریخی، ادبی و علمی بدل کرده است که تمامی نیازهای یک محقق را - از نخستین گام جست‌وجو تا مرحله نهایی استناددهی و انتشار نتایج - در یک محیط منسجم پاسخ می‌دهد و تجربه پژوهش در حوزه متون اسلامی و انسانی را به طرز چشمگیری متحول می‌سازد. نورلایب، نه تنها یک کتابخانه دیجیتال در زمان حال، بلکه زیرساختی آینده‌نگر برای پژوهش در علوم اسلامی و انسانی به شمار می‌رود. ■

نورلایب در حال حاضر، میزبان بیش از ۱۰۵ هزار عنوان کتاب در قالب بیش از ۱۴۶ هزار جلد است. این مخزن به صورت مستمر و با همکاری ناشران، کتابخانه‌ها و صاحب نظران علمی در حال افزایش است. کاربران از طریق بخش «فهرست کتاب‌ها»، به تمامی این آثار دسترسی دارند